

KÖNYVSZEMLE

Fata Ildikó – Fischer Márta (szerk.)

Tudományterületek találkozása.

Köszöntő kötet Muráth Judit tiszteletére

Pécs: Pécsi Tudományegyetem Közgazdaságtudományi Kar, 2021, 296 p.

ISBN 978-963-429-642-3

Nagyon szép kiállítású, keményborítóba kötött könyvet jelentetett meg a Pécsi Tudományegyetem Közgazdaságtudományi Kara Muráth Judit tiszteletére. A kötet igényes kivitele, a benne szereplő méltatások és a neves hazai és nemzetközi kutatók által írt cikkek arról tanúskodnak, hogy Muráth Juditot valóban tisztelik és szeretik a pályatársai, munkatársai és tanítványai, sokoldalú munkásságát elismerik.

A kötet végén található az absztraktok angol nyelvű változatai, továbbá válogatott bibliográfia Muráth Judit írásaiból. A tanulmányok magyar, német és angol nyelvűek.

Egy köszöntő kötet feltételezhetően örömet szerez a köszöntöttnek, visszajelzés arról, hogy munkáját elismerik. Örömet szerez a kötetbe íróknak is, hogy elismerésüket, nagyra-becsülésüket ily módon fejezhetik ki: az, hogy vállalják egy cikk megírásával járó munkát, ezt félreérthetetlenül jelzi. De örömet szerezhet az olvasónak is, ha a személyes és kollegiális gesztusokon túl olyan szakmai tartalmat talál a kötetben, amelyet érdeklődéssel olvas, és kutatómunkájában felhasználhat. A magam részéről sok hasznos és érdekes írást találtam ebben a kötetben.

Különösen érdekes volt számomra ez a kötet, mert pontosan azokról a szakterületekről szól, amelyekkel saját magam is foglalkoztam, bár eltérő mértékben. Muráth Judit munkásságának középpontjában a szaklexikográfia állt, de foglalkozott a szaknyelvoktatás, a szakfordításoktatás és a terminológián kérdéseivel is. A szerkesztők ennek megfelelően négy részre osztották

a kötetet: *Lexikográfia – Szaklexikográfia, Szaknyelvoktatás – Szaknyelvoktatás, Fordítástudomány – Fordításoktatás, Terminológiaelemélet – Terminológiamenedzsment*. A szerkesztők jó munkát végeztek, bár nyilvánvaló, hogy egyes írások több szakterületet érintenek, így kerülhettek volna más részbe is. Az alábbiakban röviden beszámolok mindegyik tanulmányról, de nem teljesen a kötet sorrendjében, mivel saját érdeklődésem alapján összefüggéseket látok olyan tanulmányok között is, amelyek nem ugyanabban a részben szerepelnek.

A lefedett tudományterületeknek megfelelően a kötetben szereplő írások többsége a gyakorlathoz, ezen belül főleg az oktatási gyakorlathoz kötődő empirikus kutatásról számol be. Elméleti jellegű írás talán csak Klaudy Kinga és Christian Galinski cikke. Klaudy Kinga a fordítástudomány egyik vitatott kérdésére, a fordításpecifikus explicitációra tér vissza. Míg a *Routledge Encyclopedia of Translation* második kiadásában az *Explicitation* címszóban nem adott példát a fordításpecifikus explicitációra, ebben a tanulmányban részletes érveléssel és példákkal bizonyítja, hogy ha az explicitáció nem magyarázható a két nyelv rendszerbeli és nyelvhasználati (szövegepítési) különbségeivel, továbbá nem lehet előre jelezni a forrásnyelvi szöveg alapján, akkor indokolt a fordításpecifikus explicitáció kategóriáját fenntartani. Az explicitáció témájával foglalkozik a gyakorlat szintjén Dróth Júlia cikke is, bár csak a betoldás műveletét említi.

Galinski cikke átfogó témát feszeget: az emberi kommunikáció evolúcióját és a terminológia szerepét. Nagyívű történeti visszatekintés alapján megállapítja, hogy a terminológiák megjelenése párhuzamos az emberi agy, a nyelv, a kommunikáció és a fogalomalkotás fejlődésével. A terminológia, amely szakmai fogalmakra vonatkozik,

és egy bizonyos szakterület tudásanyagát, fogalmait fejezi ki, kezdetleges, nem verbális formában már megvolt a történelem előtti időkben, 300 000 évvel ezelőtt is, még a nyelv megjelenése előtt. Később a nyelv, az írásbeliség, a munkamegosztás és a tudás specializálódása nyomán valódi terminológiák alakultak ki, amihez a görög-római kor filozófiája és technikai fejlődése nagyban hozzájárult. Sajnos arról nem szól a cikk, mi-
ben különböztek a különböző korszakokban létrejött terminológiák a mai értelemben vett terminológiáktól.

A kötetben szereplő írások között az egyik összekötő kapocs az a kérdés, hogy mi a különbség terminus és köznyelvi szó között. A lexikográfusnak el kell döntenie, milyen mélységig szerepeljenek az általános szótárban a szaknyelvi terminusok, és ha egy szónak terminus- és köznyelvi jelentése is van, szerepeljen-e benne a terminusjelentés. A szaklexikográfusnak és a terminológusnak el kell döntenie, hogy szerepeljenek-e a szakszótárban, illetve terminológiai adatbázisban olyan köznyelvi szavak, amelyek nem egészen felelnek meg a terminus meghatározásának, de határozottan hozzátartoznak egy szakterület szókincséhez. A fordítónak el kell döntenie, hogy egy szó terminus- vagy nem terminusjelentéssel szerepel-e a fordítandó szövegben, és ezzel a kérdéssel a szaknyelv-
oktató is szembe találja magát.

A fenti kérdés bonyolultságát nagyon frappánsan mutatja be a kötet első írása. Dobos Csilla az idős emberek megnevezésére használt kifejezéseket vizsgálja terminológiai szempontból. Az *idős*, *öreg*, vén és más hasonló értelmű szavakat lépten-nyomon használjuk, és ahogy az a köznyelv szavainál lenni szokott, nem különösebben pontosan meghatározott, kontextustól függő jelentéssel (egy sportoló már 30 évesen is öregnek számít). Ugyanakkor több tudományág, illetve szakterület is használja ezeket a szavakat és derivátumaikat (*idősödés*, *korai és késői öregkor*, *időskor*, *idősödő*, *öregedő*, *fiatal-öreg*, *középöreg*, *öreg-öreg*, *szépkorú* stb.)

pontosan meghatározott terminusjelentéssel: például az ún. idősödéstudomány (amelynek létezéséről fiatalabb napjainkban nem tudtunk), a WHO, a pszichológia és a kognitív tudományok. A fogalmat a különböző szakterületek különbözőképpen határozzák meg, és a kommunikáció során nem mindig dönthető el, mikor használjuk ezeket a szavakat köznyelvi értelemben, és mikor valamelyik szakterület fogalmának megfelelően. A kérdést tovább árnyalja az eufemisztikus terminusok (*szépkorú*, *senior*) megjelenése. Ez utóbbi rávilágít arra a tényre is, hogy a társadalomtudományok, illetve a társadalmi gyakorlat terminológiájára nem érvényes a terminusoknak az a kritériuma, hogy nincsenek konnotációik, értékelő jelentésük. (Mint ahogy a vallásos terminusok sem értéksemlegesek.) Ez a cikk ugyan a *Lexikográfia – Szaklexikográfia* című részben szerepel, de szerepelhetett volna a *Terminológiaelmélet – Terminológiamedzsment* című részben is, ami jelzi, hogy ezek a szakterületek szorosan összefüggenek.

A terminus – nem terminus kérdése fontos szerepet játszik a fordításban is. Erről szól Fischer Mártának a terminológiai kompetencia oktatásának kérdéseit tárgyaló cikke. A terminusok jelentése elvileg nem függ a kontextustól, de a fordítónak először is fel kell ismernie a forrásnyelvi terminust – és ehhez a kontextus segítségét is igénybe kell vennie. Bár a honosítás és idegenítés fogalompár főleg a műfordításokra alkalmazható, itt kiderül, hogy a szakfordításban is fontos szerepet játszik: a fogalmi rendszerek eltérése esetén a fordító honosító és idegenítő stratégiákat is alkalmazhat. A terminológiai kompetencia fejlesztésére egy projekt keretében a BME Idegen Nyelvi Központja elektronikus tananyagcsomagot dolgozott ki, amelyből a cikk szemelvényeket tartalmaz.

Misad Katalin cikke (a *Szaknyelvkutatás – Szaknyelvoktatás* című részben) a szlovákiai magyar hivatali szövegek lexikai és szintaktikai sajátosságait tekinti át, de a terminológia kérdése itt is felszínre bukkan. Miután leírja

a kisebbségi nyelvhasználatot szabályozó törvényeket és ezek érvényesülését, felveti a hivatali szaknyelv szókincsének azt a jellemző vonását, hogy ezt a társadalom szélesebb rétegei használják, mint más szakterületekét. A magyar nyelvű hivatali szövegekre jellemző a szakszó – köznyelvi szó váltakozása, mivel a fordítók képzettsége nem megfelelő, nem ismerik eléggé az adott szakterület magyar terminológiáját, és a mondat szerkesztésben erősen érződik a szlovák nyelv interferáló hatása.

Csák Éva cikke is kapcsolatba hozható a terminus – nem terminus kérdéssel. Ez a tanulmány a német, orosz és magyar nyelvterületre beáramló angol eredetű neologizmusokkal foglalkozik. Érdekes módon a neologizmusok jelentős része szakmai terminusként kezdi életét a befogadó nyelvben: mivel új fogalomra vonatkozik, és még nincs gyökere a befogadó nyelv lexiko-szemantikai rendszerében, eleinte terminusként funkcionál, és csak később szerzi meg a köznyelvi szavakra jellemző vonásokat.

Tematikai szempontból az első rész (*Lexikográfia – szaklexikográfia*) a legegységesebb. Fata Ildikó cikke a tanulói szótárak jelenéről és jövőjéről ad hasznos összefoglalást. Bár ez kifejezetten lexikográfiai téma, és ennek megfelelően az első részben szerepel, ennek a cikknek is van terminológiai oldala, nevezetesen a *tanulói szótárak* terminus meghatározásának kérdései. Hollós Zita német nyelvű cikkében egy készülő szakszótár munkálatairól számol be: a szótárkészítés tíz nyelvű szótáráról van szó, amelyben többek között a KRE kutatói is részt vesznek. Mivel a szótár a lexikográfiának mint önálló mesterszagnak az oktatásához kapcsolódik, amely több európai országban megindult, az oktatás igényeit is figyelembe veszi, tehát olyan tanulói szótárnak is tekinthető, amely a lexikográfia alapvető terminológiáját tartalmazza, és bizonyos mértékig tanulható. Ennek megfelelően ennek a szótárnak az összeállításában is felmerül az a kérdés, mi a szakszó, illetve terminus, mi az, aminek

bele kell kerülnie, és mi az, aminek ki kell maradnia. Magay Tamás – gazdag szótárírói tapasztalata alapján írt cikkében – szintén ezt a kérdést emeli ki. A „Mi az a „szakszó”?” kérdésre nehéz válaszolni, hiszen például az informatika terminusai ma már köznyelvi szavakká váltak, determinologizálódtak, így nehéz a határvonalat meghúzni a (szakszótárba igen, de általános szótárba nem való) terminus és az (általános szótárba igen, de szakszótárba nem való) köznyelvi szó között. A válogatást megnehezítik a szótár terjedelméből fakadó és egyéb gyakorlati kötöttségek is. Kriston Renáta egy készülő osztrák–magyar szótárról számol be, ami azon kívül, hogy ráébreszti az olvasót, hogy a német nyelv különböző változatai indokolhatják egy nyelvváltozat külön szótárának az elkészítését, a szótárírás sok érdekes részletével ismerteti meg az olvasót. A cikk azzal zárul, hogy felhasználóbarát szótárakra van szükség, és tervezik egy elektronikus változat megjelentetését. Ez a lexikográfiával foglalkozó tanulmányok visszatérő motívuma: ma már a nyomtatott szótárak mellett egyre inkább szükség van a szótár online változatára is.

A második rész címe *Szaknyelv kutatás – Szaknyelvoktatás*. Csák Éva említett tanulmánya után következik Mátyás Judit tanulmánya, amely a nyelvtudás és a szakmai nyelvvizsga fontosságát emeli ki, rámutatva arra, hogy a szakmai nyelv tanulása a hallgatók szakmai ismereteit is bővíti, és nem csak néhány terminus elsajátítását jelenti.³ Seidl-Pécs Olívia tanulmánya arra hívja fel a figyelmet, hogy a szaknyelvoktatás során egyre nagyobb hangsúlyt kell fektetni a következetes terminushasználat kialakítására,

³ Erre egy példa saját tapasztalatomból: még a 70-es években angol szaknyelvi órán a *Tractor Hydraulics* című audiovizuális anyagot mutattam be mezőgazdasági gépészmérnök hallgatóimnak. Az óra végén egyikük megkérdezte, hogy most ez nyelvóra vagy szakmai óra volt – mert az utóbbi szempontból is hasznosnak találta.

a terminológiai konzisztencia tudatosítására. Ezzel kapcsolatban néhány új módszertani lehetőséget is megemlít.

Erre a részre a témák diverzitása jellemző, és így talán kevésbé egységes, mint az előző. Szöllősy Éva *A nők a Magyar Nyelvőrben 1872-től 1914-ig* című tanulmánya egyáltalán nem illeszkedik a szaknyelvoktatás és a terminológia problematikájába – ugyanakkor rendkívül érdekes, élvezetes olvasmány. Bemutatja, hogy a nők megszólítása, a nők megnevezése, a női szerzők nevének írásmódja hogyan változott a folyóiratban az évek során. A *Nyelvőr* első évében például a *nagysám*, *nagysád* és *nagysága* helyes használata, a *-nő* és a *-né* különbsége, a férjezett nők neve is szerepelt a kérdések között. Egyes kérdések ma is aktuálisak, más kérdések felett túlhaladt az idő, és persze vannak olyan laikus hozzászólások is, amelyekben mosolyogni lehet: így például a *kerékpár* szót azért kifogásolta valaki, mert „a velocipéd két kereke nem egyenlő”; más azért, mert a *galambpár* egy hím és egy nőtényi galamb, míg azt nem lehet tudni, hogy a velocipéd két kereke közül melyik a hím és melyik a nőtényi.

A *Fordítástudomány – fordításoktatás* című harmadik részben három tanulmányt találunk. Dróth Júlia a könyvkiadóknál megjelenő szakkönyvfordítások tudatos ellenőrzéséről ír. Megállapítja, hogy a fordítói monitor – amit inkább tudatos ellenőrzésnek nevez – megfelelően jelzi, ha a szó szerinti fordítás nem kielégítő, de ez főleg a grammatikai és a szövegszervezési szintre vonatkozik. A szaknyelvi terminológia esetében a nyelvi forma alapján történő ellenőrzés helyett a szakterületi ismeretek és a szakma által elfogadott terminusok ismerete jelenthetik az ellenőrzés alapját. Érdekes módon a szakmailag elfogadott terminusok egy része szó szerinti fordítás eredménye (*capitalization of the company* – vállalat piaci kapitalizációja; **vállalat tőkésítése*), más esetekben a szó szerinti fordítás nem elfogadott (*government agency* – állami hivatal; **kormányzati ügy-*

nökség). Ebben a részben szerepel Klaudy Kinga és Fischer Márta már említett cikke is.

A negyedik rész Christian Galinski német nyelvű köszöntőjével kezdődik, amelyben megemlíti azt az eredményes együttműködést, amelyet az MTA Szótári Munkabizottságával, és ezen belül Muráth Judittal folytatott, és amelynek egyik eredménye a pécsi Terminológiai Dokumentációs Központ létrehozása volt. Ehhez kapcsolódik Arató Balázs írása (*Egy adatbázis születése*), amely az MTA Szótári Munkabizottságának kezdeményezésére létrehozott szakszótári bibliográfia jellemzőit és működését írja le. Ez a bibliográfia digitális formában hozzáférhető (Arató B. – Muráth J.: *A magyarországi szakszótárak és -lexikonok bibliográfiája*. <https://szakszotar.lib.pte.hu/hu/>). Ezután Galinski már említett angol nyelvű cikke következik, majd a kötetet Klaus-Dirk Schmitz német nyelvű tanulmánya (*Definitionen in Termbanken*) zárja. A terminológiai adatbankok fontos része a definíció. Schmitz sorra veszi a definíciók típusait, a definíció helyét a terminológiai bankban, továbbá a definíciók nyelvét a többnyelvű adatbankokban. Fontos megjegyzése, hogy a definíciók segíthetik a felhasználót abban is, hogy a kulturális különbségeket észrevegye.

Összességében a kötet megfelel a címnek: több, egymással szoros kapcsolatban álló tudományterület kérdéseibe nyújt bepillantást. Értékét talán éppen a sokszínűsége adja: mindegyik írást érdeklődéssel olvastam, és úgy találtam, hogy megfelelnek a relevancia elvének, azaz ésszerű feldolgozási erőfeszítés ellenében megfelelő kontextuális hatást nyújtanak: vagy új kontextuális feltevést eredményeznek, vagy megerősítenek már meglévő feltevéseket, vagy ellentmondanak korábbi feltevéseknek.

Heltai Pál